

Hrad Devín – najnovšie výsledky výskumu na hornom hrade

KATARÍNA HARMADYOVÁ – DENISA DIVILEKOVÁ

Abstrakt: Archeologický výskum realizovaný v rokoch 2008–2009 v priestore dolnej terasy horného hradu odkryl doteraz neznámu architektúru. Pred polovicou 14. storočia bola k hradbovému múru pristavaná najskôr jednopriestorová prístavba. V čase existencie tejto prístavby bol funkčný poloblúkovaný vstup v hradbovom múre. K jeho zamurovaniu došlo v polovici 15. storočia v súvislosti s husitským hnutím. Po polovici 15. storočia vznikla pristavaním múru k predchádzajúcemu jednopriestorovému interiéru dvojinteriérová prístavba s vstupom pri severozápadnej hradbe, ktorý bol neskôr opäť zamurovaný. Výplň muriva tvorili aj tehly a zámurovka súvisela pravdepodobne už s renesančnými prestavbami na hrade.

V roku 2010 pokračovala rekonštrukcia II. etapou na tzv. strednej terase horného hradu. Najmladšími objektmi odkrytými na strednej terase je fragmentárne zachovaná tehlová dlažba a fragment maltového muriva. Najprekvapujúcejším výsledkom archeologického výskumu však bolo odkrytie zvyškov mohutného licovaného, mierne zaobleného základového muriva, ktoré nebolo počas starších výskumov zachytené. Vzhľadom na charakter muriva ako aj dispozičné riešenie je možné predpokladať, že ide o zvyšky vrcholnostredovekej veže s britom z 13. storočia, najneskôr z 1. polovice 14. storočia.

Kľúčové slová: Slovensko – hrad – Devín – architektúra – 13.–15. storočie.

Devín Castle – Results of the Most Recent Research into the Upper Castle

Abstract: Archaeological research carried out in 2008–2009 on the site of the lower terrace of the upper part of Devín castle unearthed a previously unsuspected construction. A one-room annex had been added to the castle wall before the mid-14th century, entered by a semi-arched aperture in the castle wall, then walled-up in the mid-15th century in response to events of the Hussite revolution. In the later 15th century, the interior was expanded into two rooms with an entrance through the north-west wall, also walled up later. The masonry included bricks and the walling-up was probably associated with renaissance modifications to the castle.

The second phase of the research was carried out in 2010 on the site of the central terrace of the upper castle. The most recent constructions unearthed there included floor tiles and a fragment of mortar masonry. The most surprising outcome was the disclosure of the remains of massive rounded masonry foundations, not identified previously. Judging by the character of the masonry and the layout, it may be presumed that this is part of the remains of a tower dating from the high Middle Ages, from the 13th century or the first half of the 14th century at the latest.

Key words: Slovakia – castle – Devín – architecture – 13th–15th centuries.

Hoci Devínsky hrad predstavoval pomerne významný pohraničný hrad – stretávali sa tu hranice vtedajšieho Uhorského kráľovstva a rakúskych krajín, predsa len zachované stredoveké písomné pramene sú pre devínsku oblasť veľmi skromné. Je to čiastočne spôsobené tým, že hrad bol kráľovským majetkom až do roku 1419. Písomné zmienky o Devínskom hrade sú preto viazané iba na dôležité udalosti, akými boli predovšetkým prebiehajúce vojenské konflikty.

Prvá správa z roku 1223 uvádza, že Devín prešiel do rúk rakúskeho vojvodu Leopolda II. z rodu Babenbergovcov, ktorý v jeho okolí usídlil Nemcov. Priamo o hrade Devín sa však zmieňuje až správa z roku 1233, kedy rakúsky vojvoda Fridrich II. Bojovný dobyl Devínsky hrad a vypálil poddanskú osadu (Sedlák 1978, 169). Ďalšie zmienky o hrade sa viažu na obdobie česko-uhorských vojen. Přemysl Otakar II. sa 13. apríla 1271 pri svojom vpáde do Uhorska zmocnil rýchlym útokom aj Devínskeho hradu. Ďalšie spustošenie zažil Devín v lete roku 1273 po vypuknutí novej česko-uhorskej vojny. V roku 1288 vydal panovník Ladislav IV. donačnú listinu o darovaní zeme medzi dvoma Vydricami. V listine sa spomína priamo aj hrad Devín – západná hranica je vymedzená až po „zeme nášho Devínskeho hradu“ („*terras castri nostri Dywen*“; Janouch 1936, 2; Borovský a kol. 1987, 91). Devínsky hrad bol teda v tomto období naďalej majetkom panovníka a pravdepodobne musel byť po pustošivých vpádoch aj znovu obnovený.

Po vymretí Arpádovcov okupoval rakúsky vojvoda Rudolf územie dnešnej Bratislavy, Bratislavský hrad a juhozápadnú časť Bratislavskej stolice (Devín a okolie), ktoré boli vyše

20 rokov pod rakúskou nadvládou. Toto územie získal späť v roku 1322 až Karol Róbert za pomoc, ktorú poskytol Rakúšanom v bitke pri Mühlendorfe (Borovský a kol. 1987, 93; Plachá-Hlavicová 2003, 65). Počas rakúskej okupácie mal v držbe devínske panstvo gróf Oto, syn Rüdigerera z Telesprunu. V roku 1314 mu Karol Róbert potvrdil majetky na Záhori, medzi ktorými sa spomína aj Devín. Avšak v roku 1323, keď mu znovu potvrdzuje tieto majetky, bol Devín z nich už vyňatý. Oto sa Devína vzdal dobrovoľne so všetkými právami, pričom ho odovzdal v takom stave, v akom kedysi patril kráľovskej korune (Janouch 1936, 2; Sedlák 1978a, 56). Devín tak v 14. storočí patril opäť medzi kráľovské majetky.

V 15. storočí získal hrad Devín do dedičnej držby šľachtický rod pánov z Gary. Hrad bol však „nedostatočne vybavený budovami a inými potrebnými zariadeniami“ a navyše ležal v pohraničí. Preto panovník odporúčal palatínovi Mikulášovi z Gary „zosilniť múry, domy a opevnenia hradu na kráľove vlastné náklady“ (Sedlák 1978a, 57). V listine Bratislavskej kapituly z 26. mája 1419 sa uvádza, že Mikuláš Garay dostal do zálohu Devínsky hrad pre seba a svojich dedičov splodených s manželkou Annou, dcérou grófa Hermana z Celje, ktorý bol slavónskym bánom (Janouch 1936a, 2; Plachá-Hlavicová 2003, 67). Do histórie Devínskeho hradu a najmä stavebných úprav zasiahli v priebehu storočí ešte tri šľachtické rody. Od roku 1460 ho mali v držbe grófi zo Sv. Jura a Pezinka. V roku 1527 prešiel Devínsky hrad do rúk Báthoryovcov a od roku 1635 až do roku 1932 ho vlastnili Pálffyovci (Plachá-Hlavicová 2003, 89, 91, 117, 135).

Systematický archeologický výskum a pamiatková obnova hradu Devín prebieha od polovice 60. rokov 20. storočia. Archeologický výskum sa od svojho začiatku viazal na zvyšky stojacich architektúr a až postupne sa preniesol na dolný hrad, ktorý ešte nie je doskúmaný. Stredný hrad bol po prvýkrát skúmaný v 30. rokoch J. Eisnerom a posledné archeologické výskumy tu boli ukončené v roku 2006 v súvislosti s novou pamiatkovou úpravou nádvorja stredného hradu. Horný hrad sa začal skúmať v roku 1974 a jeho celková rekonštrukcia trvala s prestávkami do roku 1992.

V roku 2008 sa objavila v hradobnom múre pri schodisku na horný hrad zvislá trhlinka, ktorá sa postupne rozširovala. Vzniknutá situácia bola niekoľko mesiacov monitorovaná a nakoľko sa nachádzala nad jedinou prístupovou cestou na horný hrad, pristúpilo sa z bezpečnostných dôvodov k uzavretiu tejto časti areálu hradu. Na základe statického posudku vydal Krajský pamiatkový úrad rozhodnutie o sanačných prácach na tejto časti opevnenia. Oprava narušeného muriva horného hradu si vyžiadala spolu s rozobratím poškodenej časti hradby aj odstránenie zeminy za týmto múrom na dolnej terase a ďalšie stavebné práce na strednej terase (obr. 1). Nakoľko v týchto miestach sa v minulosti nerealizoval archeologický výskum alebo mal iba záchranný charakter, pristúpilo sa k celoplošnému odkrytiu tejto časti.

Archeologický výskum prebiehal v rokoch 2008–2009 na hornom hrade na tzv. dolnej terase (obr. 3:A). Priestor bolo potrebné odkryť celoplošne kvôli odľahčeniu hradby s trhlinkou a vyriešeniu odtoku dažďovej vody. Terén terasy sa zvažoval smerom k hradbe a plocha bola preskúmaná až na skalné podložie pomocou viacerých kontrolných blokov. Výskum na terase (obr. 3:A) priniesol prekvapujúce výsledky. Horný hrad bol počas svojej existencie niekoľkokrát prestavaný a viackrát výrazne poškodený explóziou.¹ Priestor dolnej terasy nebol doposiaľ systematicky preskúmaný, bola tu len do hĺbky cca 40 cm odstránená zemina, ponechané zvyšky stavebného dvora z rekonštrukcie a terasa bola zatravnená. Na základe výsledkov archeologického výskumu v rokoch 2008–2009 je možné predpokladať ďalej uvedený chronologicko-stavebný vývoj tejto časti horného hradu.

Ako prvá bola v priestore dolnej terasy postavená obvodová hradba s poloblúkovým, sekundárne zamurovaným otvorom, ktorý slúžil ako pôvodný vstup na horný hrad (obr. 2).

¹ V roku 1809 bol hrad Devín spolu s hradom Pajštún vyhodенý do povetria. V roku 1896 postavili na vrchole horného hradu jeden zo siedmich miléniových pomníkov na pamiatku príchodu starých Maďarov do Karpatskej kotliny. Na území Uhorska boli postavené ešte v Nitre na Zobore, v Pusztaszeri (Maďarsko), Pannonhalme (Maďarsko), Mukačeve (Ukrajina), Zemune (Srbsko) a v Brašove (Rumunsko). Pomník na hrade Devín bol 12. 1. 1921 zničený explóziou.

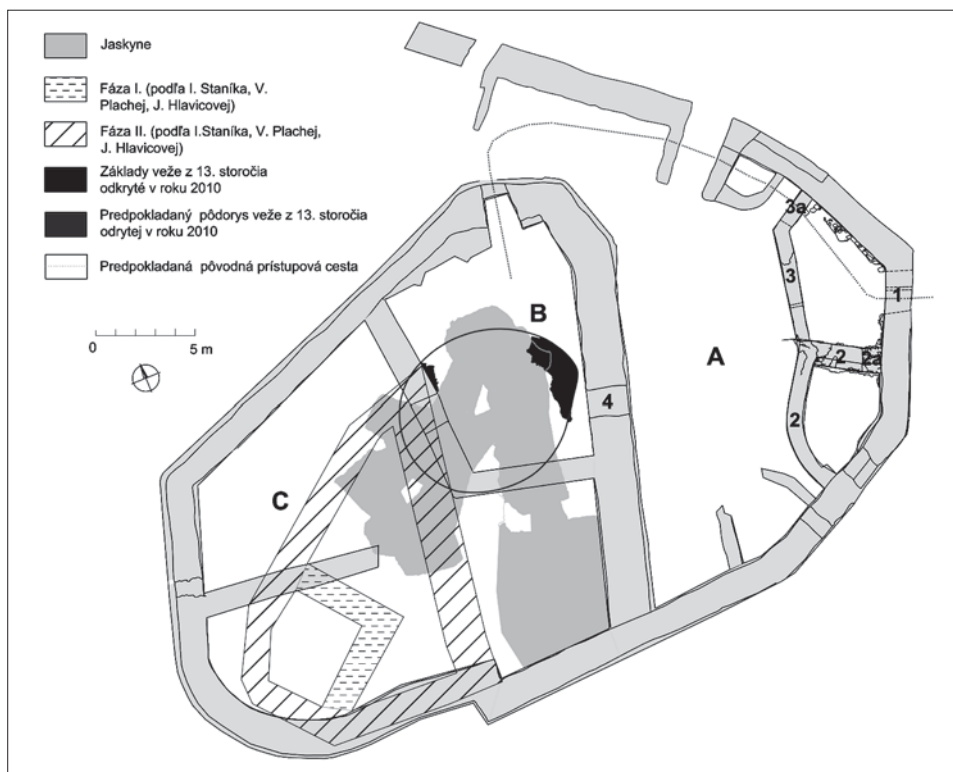
Obr. 1. Dolná terasa horného hradu. Foto K. Harmadyová.
 Abb. 1. Untere Terrasse der oberen Burg. Foto K. Harmadyová.

Dolnú hranicu výstavby hradby nevieme presne určiť, ale na základe materiálu vo vrstve „O“ máme datovanú jej hornú hranicu do 1. polovice 14. storočia. V tomto období už hradbový múr jednoznačne existoval. Hradba bola postavená priamo na skalu, ktorá sa v priestore skúmanej terasy prudko zvažuje nadol. Skala bola umelo osekaná, v západnej časti sa „lievikovite“ zvažovala k hradbe, vo východnej časti bola menej pravidelne opracovaná, zato tu boli vysekané viaceré stupne pre lepší odtok dažďovej vody. Neboli tu odkryté žiadne sterilné ani antropogénne kultúrne vrstvy, ktoré by sme mohli datovať pred polovicu 14. storočia.

V priestore terasy bola po osekaní skaly pristavaná k hradbovému múru jednopriestorová prístavba s rozmermi 4,5 × 6 m (obr. 3:2). Do tohto interiéru sa pôvodne vstupovalo pravdepodobne cez 80 cm široký otvor pri hradbe, ktorý bol neskôr zamurovaný (obr. 3:2a). V čase existencie tejto prístavby, ktorá bola postavená pred polovicou 14. storočia, bol stále funkčný poloblúkový vstup v hradbovom múre (obr. 3:1). Murivo tvoriace spolu s hradbou jednopriestorový interiéru bolo kladené na maltu do nepravi-

Obr. 2. Sekundárne zamurovaný pôvodný vstup na horný hrad. Foto K. Harmadyová.
 Abb. 2. Sekundär zugemauerter ursprünglicher Eingang zur oberen Burg. Foto K. Harmadyová.

Obr. 3. Pôdorys horného hradu. 1 – zamurovaný pôvodný vstup; 2 – jednointeriérová prístavba; 3 – dvojnointeriérová prístavba, 3a – zamurovanie dvojnointeriérovej prístavby; 4 – súčasný vstup na strednú terasu. A – dolná terasa; B – stredná terasa; C – horná terasa. Kresba D. Divileková podľa zamerania P. Babála.

Abb. 3. Grundriss der oberen Burg. 1 – zugemauert ursprünglicher Eingang; 2 – einräumiger Anbau; 3 – doppelräumiger Anbau, 3a – Zumauerung des doppelräumigen Anbaus; 4 – derzeitiger Eingang zur mittleren Terrasse. A – untere Terrasse; B – mittlere Terrasse; C – obere Terrasse. Zeichnung D. Divileková nach der Messung von P. Babál.

delných riadkov, dlhé cca 7 m a široké 80 cm. Jeho základ bol postavený na osekanej skale, ktorej priebeh murivo kopírovalo.

Interiér jednopriestorovej prístavby bol vyplnený najstaršou kultúrnou vrstvou („O“), na ktorej sa nachádzala drevená podlaha. Čelný základový múr prístavby mal dve stavebné fázy. Na korune zachovaného muriva je zreteľná cezúra, staršie murivo bolo široké 80 cm, postavené priamo na skalu a nie je evidentné rozhranie základového a nadzákladového muriva. Staršia fáza bola lícovaná a zachovala sa do maximálnej výšky 90 cm. Po 2. polovici 14. storočia – 1. polovici 15. storočia bola postavená II. fáza čelného múru prístavby, ktorá bola založená už do existujúcej kultúrnej vrstvy vytvorenej v interiéri prístavby. Mladšia fáza prestavby čelného muriva je široká iba 40 cm, základové nelícované murivo bolo vysoké cca 70 cm a čiastočne sa zachovalo aj nadzákladové murivo (maximálna výška 50 cm). Pôvodný vstup do jednopriestorovej prístavby bol zamurovaný a na úrovni zachovanej koruny muriva bol zistený cca 100 cm široký vstup so zachovanými rohovými kameňmi prahu.

V interiéri prístavby bola z určitých (bezpečnostných, resp. statických?) dôvodov premurovaná aj časť obvodovej hradby. V rovnakom čase došlo aj k zamurovaniu poloblúkového vstupného portálu v hradbe. Tieto stavebné zmeny súviseli pravdepodobne s husitským hnutím, ktoré v rokoch 1428–1433 zasiahlo aj západné a severné Slovensko. V roku 1435 vydal cisár Žigmund Luxemburský (1368–1437) nariadenie, na základe ktorého museli byť všetky pohraničné hrady od Bratislavy po Skalicu opevnené.

Po zamurovaní pôvodného vstupného portálu na horný hrad tu vznikol relatívne uzavretý priestor ohraničený hradbou, jednopriestorovou prístavbou a strmým skalným terénom.

Následne sa tu vytvorili viaceré kultúrne vrstvy, ktoré obsahovali najmä odpad z hornej terasy. Našlo sa tu veľké množstvo fragmentov keramiky, miskovitých kachlíc, zvieracích kostí, železných predmetov, hrotov do kuší atď. Chronologické zaradenie materiálu z týchto vrstiev je veľmi podobné (14.–15. storočie). Tento „hluchý“ priestor bol po určitom čase začlenený do dispozičného riešenia terasy vybudovaním muriva, ktoré sa pripájalo na už existujúcu jednopriestorovú prístavbu a obvodovú hradbu (obr. 3:3). Murivo postavené priamo na skalu bolo kladené na maltu a z oboch strán lícované. Šírka muriva bola 65 cm a jeho koruna sa od základovej škáry zachovala maximálne do výšky 245 cm. Jeho výstavbou tak vznikla po polovici 15. storočia dvojinteriérová prístavba s rozmermi 15 × 5 m a vstupom pri severozápadnej hradbe, ktorý bol neskoršie opäť zamurovaný. Posledná zámurovka v priestore terasy bola veľmi nekvalitne zhotovená, kamene boli kladené na maltu do nepravidelných riadkov (obr. 3:3a). Murivo bolo široké 75 cm a zachovalo sa maximálne do výšky 360 cm od základovej škáry. Výplň muriva tvorili aj tehly a zámurovka súvisela pravdepodobne už s renesančnými prestavbami na hrade.

Už v čase zamurovania pôvodného poloblúkoveho portálu a výstavby druhého interiéru sa v základových škárach počítalo s odvodom vody, o čom svedčia intencionálne odvodňovacie otvory v spomínaných murivách (obr. 2).

Koruny murív na dolnej terase čiastočne prekryvala mohutná prepálená vrstva, v ktorej sa nachádzali uhlíky, ojedinele väčšie kusy zuholnatého dreva. Je možné predpokladať, že išlo o väčšiu drevenú konštrukciu (napr. schodisko), ktorá spadla do tohto priestoru, kde ešte určitý čas horela. Prepálená vrstva obsahovala početnú keramiky, sklenené terčíky a časti rámov z vitráží okien, strešnú krytinu, železné predmety a pod., na základe ktorých ju datujeme do 16. storočia, maximálne na začiatok 17. storočia. Zánikový horizont prístavby predstavuje aj výrazná deštruktívna vrstva, ktorú tvorila sutina, kamene a Malta. Táto sutinová vrstva bola z veľkej časti odstránená pri stavebných prácach v 80. rokoch minulého storočia.

V roku 2010 pokračovala rekonštrukcia II. etapou na tzv. strednej terase horného hradu (obr. 3:B). Archeologický výskum si vyžiadali práce, ktorých súčasťou bola aj výmena dlažby na spomínanej terase. Tento priestor bol čiastočne odkrytý už počas archeologického výskumu v rokoch 1974 a 1988–1992 a porušený výkopom pre uloženie elektrických káblov, ktoré viedli po obvode terasy. Pri odstraňovaní recentnej kamennej dlažby tu boli zistené historické dlažby a murivá, sporadicky architektonické články v sekundárnej polohe, ako aj pôvodné kultúrne vrstvy.

Najmladšími objektmi odkrytými na strednej terase je fragmentárne zachovaná tehlová dlažba (obr. 4:1) a fragment maltového muriva (obr. 4:2). Tehlovú dlažbu tvoril už iba jeden riadok z 12 tehál, ktoré ležali na skale a čiastočne na kamennej dlažbe (objekt 1). Pôvodne tvorili dlažbu dva riadky tehál, ako tomu nasvedčujú zvyšky vytečenej malty. Ide o najmladšiu historickú dlažbu odkrytú na hornom hrade. Tehly s rozmermi 25 × 14 × 2 cm boli ukladané dlhšími stranami vedľa seba, na konci zachovaného riadku aj priečne. Tehly boli ukladané do maltového lôžka, medzi stenami tehál boli zvyšky vytlačenej bielej vápenej malty. Tehlovú dlažbu možno chronologicky zaradiť iba relatívne, t. j. je mladšia ako kamenná dlažba, ktorá vznikla najskôr v 15. storočí. Súvisí pravdepodobne s renesančnou prestavbou hradu. Pri vstupe do súčasnej prevádzkovej miestnosti v severozápadnom rohu terasy bolo zistené maltové murivo vo veľmi fragmentárnom stave s dĺžkou cca 220 cm, maximálnou zachovanou výškou 70 cm a šírkou 45 cm. Murivo bolo kladené do riadkov na maltu, zapustené do kultúrnych vrstiev a miestami ležala jeho základová škára až na skale. Na severozápadnej strane sa murivo napájalo na hradbový múr, s ktorým nebolo previazané, bolo iba sekundárne primurované. Murivo bolo porušené aj recentným výkopom pre elektrinu. Spolu s tehlovou dlažbou predstavuje jednu z najmladších stavebných fáz na strednej terase, ale ich bližšie datovanie či prípadný vzájomný súvis nemožno už dnes vzhľadom na odstránenie kultúrnych vrstiev v minulosti jednoznačne preukázať.

Pod recentnou kamennou dlažbou boli odkryté aj zvyšky pôvodnej historickej kamennej dlažby, ktorá niesla na povrchu výrazné stopy po požiari (obr. 4:3). Aj okolitá zemina bola

Obr. 4. Stredná terasa. 1 – tehlová dlažba; 2 – maltové murivo; 3 – kamenná dlažba; 4 – žlab; 5 – základy veže. Foto K. Harmadyová.

Abb. 4. Mittlere Terrasse. 1 – Ziegelsteinpflaster; 2 – Mörtelmauerwerk; 3 – Steinpflaster; 4 – Rinne; 5 – Turmfundament. Foto K. Harmadyová.

prepálená do oranžova a kamene dlažby do čierna. Dlažba bola odkrytá už počas výskumu v rokoch 1988–1992 a čiastočne aj rozobraná. Dlažba sa zachovala na ploche v dĺžke 5 m a maximálnej šírke 1 m a jej zvyšky lemujú skalú, ktorá bola upravená osekáním. Pod kameňmi boli čiastočne zachované aj tri kultúrne vrstvy.

Na malom úseku bol vo vrstve 1 hneď pod kamennou dlažbou odkrytý fragment vymazanej hlinenej dlážky, ktorá bola mocná 4–6 cm. Podarilo sa ju odkryť iba na ploche cca 85 × 45 cm. Nakoľko boli pôvodné kultúrne vrstvy nad kamennou dlažbou odstránené už pred výskumom v roku 2010, je možné ju datovať len „post quem“. Kamenná dlažba bola položená najskôr v 15. storočí.

Čiastočne po obvode strednej terasy bol do skaly vysekaný žlab (obr. 4:4). Sekundárne v ňom boli uložené elektrické rozvody. V žlabe ako aj na veľkej časti terasy bola na skale vyliala malta, resp. išlo o maltový poter povrchu skaly siahajúci až po hradbový múr. Skala odkrytá na celej ploche terasy bola nepravidelná, miestami osekaná a jej nižšie položené časti popri hradbe boli vyliate maltovou vrstvou, miestami až 20 cm hrubou. Skala musela byť upravená už v minulosti ako aj do nej vysekaný žlab, nakoľko maltový poter aj kultúrne vrstvy rešpektovali priebeh osekania. Z archeologického výskumu strednej terasy horného hradu pochádzajú iba dve streľky s tulajkou a dve železné guľky. Predmety sú chronologicky nevýrazné, preto pri datovaní odkrytých objektov je smerodajná iba keramika, ktorá tvorila najpočetnejší nálezový fond.

Počas rekonštrukčných prác horného hradu v 80.–90. rokoch dvadsiateho storočia sa v západnom cípe terasy našli viaceré fragmenty murív (obr. 3). Výsledky historicko-architektonického výskumu I. Staníka neboli publikované, ale na konferenčných fórach prezentoval názor, že horný hrad netvorila veža, ale hradba uzatvárala deformovaný kosoštvorec s rozmermi 33 × 25 m (Plaček–Bóna 2007, 105). Táto teória vychádza z publikovanej štúdie D. Menclovej (1937), ktorá sa pri interpretácii stavebného vývoja hradu Devín opierala o rytiny z 18. storočia. D. Menclová považovala Devín za pohraničný hrádok na úrovni hradov Pajštún, Rothenstein, Petronell, ktorý začal získavať na význame až po ustálení čes-

ko-uhorských hraníc. Domnievala sa, že už v 2. polovici 13. storočia stál na skale kamenný hrad. Horná budova mala tvar deltoidu a rozmery 34×25 m, pričom murivo na severnej strane malo hrúbku 3 m a na južnej 1,5 m. Menclová sama považovala „deltoidný“ pôdorys najstaršej časti za atypický, nezvyklý pre slovenské hrady a uvádza analógie z cudziny, kde však ide vždy o donžon (Menclová 1937, 26–28).

Naposledy publikovali autorky systematického výskumu hradu Devín V. Plachá a J. Hlavičková teóriu, že na hradnom brale stála ako prvá veža s pôdorysom nepravidelného polygónu a bola lokalizovaná v južnej časti a v severnej bolo malé preddvorie obklopené hradbou. Autorky priznávajú, že po odstránení zvyškov miléniového pomníka sa tu nachádzala „spleť starších i mladších stavebných zvyškov“ (Plachá–Hlavičková 2003, 61).

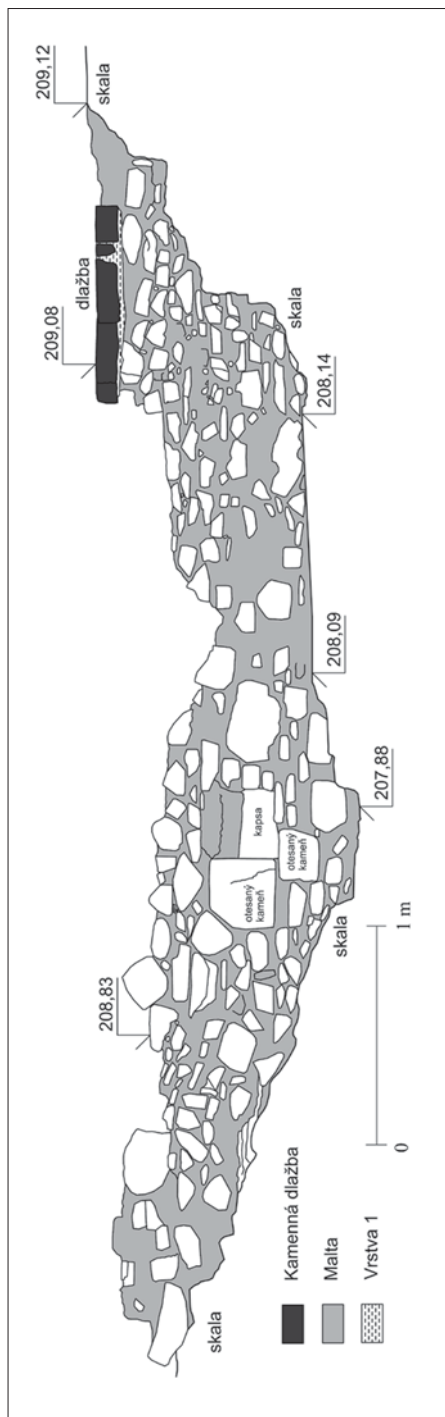
Podľa nich sa v južnej časti plošiny nachádzali „stopy vyznačujúce približne štvorcový pôdorys so stranou 6 m (šírka muriva 1,5 m)“. Dokonca sa domnievali, že by mohlo ísť o zvyšky rímskej strážnej veže. Zvyšky tohto objektu prekryvali murivá patriace polygonálnej veži s pôdorysom nepravidelného šesťuholníka s najdlhšou stranou 17 m obrátenou na sever (šírka muriva 2 m). Ďalšou fázou mal byť objekt šesťuholníkového pôdorysu, ale výrazne väčších rozmerov a zaberал zvyšok plošiny v juhozápadnej časti (obr. 3). K nemu sa pripojilo opevnenie na severnej strane, kde malo vzniknúť ešte jedno preddvorie (Plachá–Hlavičková 2003, 62).

Najprekvapujúcejším výsledkom archeologického výskumu v roku 2010 na hornom hrade bolo preto odкрытие zvyškov mohutného lícovaného, mierne zaobleného základového muriva, ktoré nebolo počas starších výskumov zachytené (obr. 5). V kultúrnych vrstvách priliehajúcich k murivu nebola zistená žiadna základová ryha, murivo bolo postavené priamo na skalu, o čom svedčí aj vytečená malta pri základovej škáre priamo na skale. Murivo bolo zachované iba fragmentárne a pripájalo sa na umelo osekanú skalu terasy. Vnútorne líce objektu, ktoré pôvodne vystupovalo nad úroveň skalného podlažia (aj historických dlažieb) je dnes už zničené. Murivo sa zachovalo v maximálnej dĺžke 460 cm a šírke 130 cm. Zaoblenie muriva nebolo pravidelné, v mieste stojacom najbližšie k hradbe vytváralo šikmé zalomenie (brit). Murivo pozostávalo z lomového kameňa, v mieste „britu“ bolo zosilnené

Obr. 5. Základy veže. Foto K. Harmadyová.

Abb. 5. Turmfundament. Foto K. Harmadyová.

Obr. 6. Rozvinutý pohľad na vonkajšie líce základov veže. Kresba D. Divileková podľa zamerania P. Babála.

Abb. 6. Entwickelte Ansicht der Außenflucht des Turmfundaments. Zeichnung D. Divileková nach der Messung von P. Babál.

z väčších opracovaných kvádrov. Zachovaná koruna múru ležala maximálne vo výške 93 cm od základovej škáry (obr. 6).

Vo vonkajšom líci muriva bol z vonkajšej strany nepravidelný otvor (pravdepodobne kapsa), tvorený kamennými segmentmi. Na korune základového muriva boli tesne vedľa seba odkryté dve kruhové kolové jamy vyliate maltou (obr. 5). Vo väčšej z nich sa našli nevyrazné fragmenty črepov, jama mala priemer 30 cm a hĺbku 35 cm, menšia z nich mala priemer 24 cm a tiež bola hlboká 35 cm. Medzi kolovými jamami je zvyšok maltovej steny, ktorá tu zostala po zotlení drevených stĺpov (klieštín) osadených v jamách.

Okolie stavby bolo následne po jej vybudovaní upravené vyliatou maltou, na ktorej sa nachádzala vyrovnávajúca žltá kamenná suť. Objekt bol postavený ešte pred 14. storočím, nakoľko ho prekrývala vrstva 2 s keramikou datovaná do tohto obdobia. Maltová úprava osekanej skaly na terase bola realizovaná po výstavbe architektúry, ale aj potom čo už stála okolitá obvodová hradba. Výstavbu hradbového muriva na strednej terase môžeme datovať pred polovicu 14. storočia.

Vzhľadom na charakter muriva, ako aj dispozičné riešenie, je možné predpokladať, že ide o zvyšky vrcholnostredovekej veže z 13. storočia, najneskôr z 1. polovice 14. storočia. Veža je doposiaľ najstarším odkrytým objektom na strednej terase horného hradu, ak nie na hornom hrade vôbec. V prezentácii hradby strednej terasy je od minulej rekonštrukcie hradu zakomponovaná aj časť odtrhnutého muriva, ktoré svojím charakterom a dispozíciou možno dať do súvisu s posledne odkrytým objektom. Pri rekonštrukcii pravdepodobného pôdorysu stavby sa ukázalo, že ide o nepravideľnú valcovú vežu s britom. Maximálnu šírku muriva sa podarilo zistiť v rozsahu 130 cm, ale tento rozmer nepredstavuje celú šírku muriva stavby, nakoľko vnútorné líce bolo zničené aj vďaka tomu, že výskovo presahovalo úroveň osekanej skaly a pri neskorších úpravách bolo odstránené. Vďaka tomu nevieme, či pôdorys interiéru kopíroval tvar exteriéru veže.

Pri rekonštrukcii pôdorysu devínskej veže bol odhalený ešte jeden zaujímavý fakt. V strede veže s predpokladaným vonkajším priemerom 9,3 m sa nachádza aj jeden zo vstupov do jaskynných priestorov v skalnom

brale (obr. 3). Druhý vstup do jaskýň ústí mimo telesa stavby veže, na jej južnej strane. Je vysoko pravdepodobné, že o existencii prírodou vytvorených a ľuďmi upravených jaskýň vedeli aj v čase existencie veže a tieto priestory využívali. Skalné podložie so vstupom do jaskýňných priestorov pod vežou využili aj tak, že ho v tomto mieste neosekali a základ veže iba pristavali k vystupujúcemu podložíu. Na hrade Kaltenstein (Kaltenštejn) V Čechách a v Sliezsku bol tiež, i keď vo výrazne menšom rozsahu zistený zahĺbený priestor do skalného podložia pod vežou (Kouřil–Wihoda 2004, 119).

Brit devínskej veže smeroval na nádvorie stredného hradu, teda k miestu, odkiaľ bolo možné očakávať útok. Z ostatných strán bol horný hrad bezpečne ochránený strmým skalným bralom zvažujúcim sa až k sútoku Dunaja a Moravy. Zosilnenie múru veže v mieste britu pomocou dvojice kolov tomu tiež zodpovedá. Zaujímavá je tiež skutočnosť, že obvodová hradba strednej terasy, ktorá vytvárala malé jadro horného hradu s rozmermi cca 21 × 20 m bola vzdialená iba 40 cm od britu veže. Je pravdepodobné, že táto vzdialenosť sa s narastajúcou výškou veže zväčšovala. Hrúbka muriva hradby sa pohybovala od 1,6 m do 2,2 m v mieste možného útoku na juhovýchodnej strane. Podobnú situáciu môžeme sledovať aj na hrade Bítov, kde bola hradba široká 1,1 m a vzdialená od veže len niekoľko desiatok centimetrov (Varhaník 1995, 350). Pôvodný prístup do priestoru strednej terasy predpokladáme na hrade Devín zo severnej strany a nie z východnej ako je tomu dnes (obr. 3:4).

Valcové veže s britom majú svoj pôvod vo francúzskej fortifikačnej architektúre. Brit znižoval nebezpečenstvo narušenia muriva obliehacími strojmi, keďže vrhané strely dopadali takto na steny pod malým uhlom a zároveň bola v smere útoku masa muriva väčšia, v prípade že vnútorný priestor veže ostal valcový (Varhaník 1995, 339). V odkrytých základoch veže z hradu Devín sa nezachovalo vnútorné líce, a tak môžeme len predpokladať, že veža mohla mať valcový alebo kruhový vnútorný pôdorys, charakteristický pre britové veže z 13. storočia (Varhaník 1995, 339; Plaček 2001, 25, tab. 24). Rozvojom delostrelby v 15. storočí sa znovu začali využívať niektoré staršie fortifikačné prvky, ku ktorým patrili aj veže s britmi. Tieto sa však niekedy líšia nielen vybavením, ale aj neobvyklou podobou a orientáciou britu (Varhaník 1995, 339).

Analógie valcových veží s podobnými rozmermi a situovaním v rámci hradného areálu ako odkryté základy veže na devínskom hrade nachádzame na Slovensku len sporadicky. Príkladom valcovej veže z územia Slovenska sú hrady Korlátka a Oponice. Jadro hradu Korlátka z druhej polovice 13. storočia bolo inšpirované bergfritmi moravských stavieb. Rozprestieralo sa na skale vystupujúcej z lúčnatej roviny. Hrad bol v smere ohrozenia chránený valcovou vežou – bergfritom s vonkajším priemerom 10,5 m a hrúbkou múru 3 m. Priamo na podstavec veže nadväzujú pozostatky najmenej dvojpriestorového paláca (Plaček–Bóna 2007, 157–159). Podobu hradu Oponice z konca 13. storočia presne nepoznáme. Dominovala mu však valcová veža, ktoré bola orientovaná proti prístupovej šiji na juhovýchode. Pôvodná výška veže známa ešte z fotografií z 19. storočia bola 20 m. Za vežou sa nachádzalo jadro nepravidelného pôdorysu (20 × 30 m) vymedzené obvodovou hradbou, ktorého súčasťou bola pravdepodobne aj nevelká palácová stavba (Plaček–Bóna 2007, 219).

Oveľa viac príkladov nájdeme na území Českej republiky, kam valcové veže s britom prenikli v 13. storočí. Dokladom ich využitia v 13. aj 15. storočí je veža s britom z hradu Veverí, približne kvapkovitého pôdorysu, ktorej pôdorys interiéru zodpovedá pôdorysu exteriéru (Varhaník 1995, 339). Veži pôvodne predchádzal obdĺžnikový donžon, ktorý bol ohradený múrom. V polovici 13. storočia už stála v čele za šijovou priekopu okrúhla veža s britom s priemerom takmer 11 m (Plaček 2001, 683–684). V 15. storočí bola veža nadstavaná (Varhaník 1995, 339).

Na hrade Bítov v dôsledku obsadenia hradu rakúskym vojvodom Fridrichom Bojovným v roku 1233 alebo krátko predtým bola do zadnej časti hradiska vložená okrúhla veža s britom, obklopená zalamovaným plášťom hradby (Plaček 2001, 97). Veža je situovaná na najexponovanejšom mieste a britom obráteným k východnej prístupovej strane (Samek

1994, 58). J. Varhaník však toto datovanie spochybňuje a vežu datuje až do 15. storočia (Varhaník 1995, 351).

Jadro hradu Branná (predtým Kolštejn) vymedzuje hradba vedená po hrane skalného útusu s osami 34 a 40 m vytvárajúca nepravidelný polygonálny areál. V tesnej blízkosti stála valcová veža s priemerom 8,8 m (Samek 1994, 122; Plaček 2001, 123–124). Na západnej a južnej strane bolo skalné podložie doplnené podporným múrom z lomového kameňa a na najvyššom mieste v juhozápadnej časti sa nachádzala valcová veža s mierne kónickou vonkajšou stranou, s vnútorným priemerom 5,4 m a šírkou múru pri päte 3,1 m. Veža bola vybudovaná z lomového lícovaného kameňa kladeného na vápennú maltu vyliatu aj vo vnútri (Samek 1994, 290). Smerom na západ – k dolnému hradu a priekope bola veža zosilnená a spojená na severe s hradbovým múrom. Na najviac chránenej strane stál palác s pravouhlým pôdorysom 12,5 × 15,5 m primknýajúci sa k hradbe (Kouřil–Wihoda 2004, 127–128).

Rovnako aj jadro hradu Frejštejn (30 × 17 m) založené v polovici 13. storočia sa nachádzalo na vrchole výbežku. Je značne poškodené, ale napriek tomu je zreteľná jeho bergfritová dispozícia. Vo vnútri miniatúrneho nádvorja pri skosenom konci oválu hradby s hrúbkou skoro 2 m stál iba dvojpriestorový palác. Druhý pól uzatváral valcový bergfrit s priemerom 9 m (Plaček 2001, 208)

Na nevelkom skalnom brale je situované aj jadro hradu Pernštejn z 13. storočia. Po hranách sa tiahla obvodová hradba s hrúbkou 2 m. V severozápadnej časti stála okrúhla veža s britom (zvaná Barborka). Hradba sa britu prispôbovala a medzi ňou a vežou bola viac ako meter široká medzera, premurovaná pri prestavbe v polovici 15. storočia. Veža má výšku 24 m, priemer 10,7 m a vnútorné priestory nad užším prízemím (s priemerom 3,4 m) majú priemer 5 m, a preto boli hlavne neskôr využívané na bývanie (Plaček 2001, 479).

Príkladom valcovej veže z Rakúska datovanej však už do 12. storočia je hrad Mödling neďaleko Viedne. Hrad leží na dolomitovom masíve. Vstup na prvé nádvorie hradu chránila mohutná oválna veža s priemerom 12 m (Büttner–Fassbinder 1988, 77, obr. na s. 75, 76).

Uvedené príklady valcových veží majú niekoľko spoločných znakov, ktoré zodpovedajú aj situácii na devínskom hrade. Veže sú súčasťou najstaršieho jadra hradu z 13. storočia, umiestneného väčšinou na najexponovanejšom mieste, často na skale. Veža je umiestnená v nevelkej vzdialenosti od hradby alebo je s ňou spojená a chráni vstup na malé nádvorie, na ktorom sa nachádza ďalšia budova – palác. V prípade existencie britu je tento orientovaný v smere najväčšieho ohrozenia a predpokladaného útoku. Vonkajší priemer veže sa väčšinou pohybuje v rozmedzí 8–11 m.

Aj na základe prekvapujúcich výsledkov archeologického výskumu sa domnievame, že devínsky hrad mal v druhej polovici 13. storočia, najneskôr v 1. polovici 14. storočia bergfritovú dispozíciu. Pozostával z valcovej veže s britom, ktorá bola obohnaná hradbou. Architektúru, ktorej zvyšky sa podarilo preskúmať v 80.–90. rokoch by sme mohli na základe jej polohy, ktorá bola v rámci horného hradu najlepšie chránená, považovať za obytnú stavbu (palác?). Veža by tak svojou strategickou polohou ideálne chránila „palác“ situovaný v západnom rohu hornej terasy a malé nádvorie, ktoré bolo medzi nimi a tak priamo clonila prípadnému útoku vedenému z nádvorja neskoršieho stredného hradu.

Literatúra

- BOROVSKÝ, Š. A KOL., 1987: Vlastivedný sprievodca po Devíne. Bratislava.
- BÜTTNER, R.–FASSBINDER, B., 1988: Burgen und Schlösser in Niederösterreich 2. Zwischen Mödling, Purkersdorf und Klosterneuburg. Wien.
- JANOUC, V., 1936: O prvom súkromnom majiteľovi kráľovského hradu Devína, Slovenský denník XIX, č. 51 z 1. 3. 1936, 2.
- 1936a: Garayovci na Devíne, Slovenský denník XIX, č. 89 z 16. 4. 1936, 2.
- KOŮŘIL, P.–WIHODA, M., 2004: „...Johannes Wisthub fecit castrum nomine Vridebergk...“. Die Burg und ihr Hinterland am Beispiel der schlesischen Materie, Castrum Bene 7, 105–134.
- MENCLOVÁ, D., 1937: Stavební vývoj hradu Dívína, Bratislava XI, 23–48.
- PLAČEK, M., 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.

- PLAČEK, M.–BÓNA, M., 2007: Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava.
 PLACHÁ, V.–HLAVICOVÁ, J., 2003: Devín. Slávny svedok našej minulosti. Bratislava.
 SAMEK, B., 1994: Umělecké památky Moravy a Slezka 1. /A–I./ Praha.
 – 1994: Umělecké památky Moravy a Slezka 2. /J–N./ Praha.
 SEDLÁK, V., 1978: Mestečko Devín v stredoveku, *Vlastivedný časopis* 27, 169–175.
 – 1978a: Devínsky hrad. Národná kultúrna pamiatka, *Priroda a spoločnosť* XXVII, 52–58.
 VARHANÍK, J., 1995: Britové věže pozdního středověku v Čechách a na Moravě – Die Schneidetürme des Spätmittelalter in Böhmen und Mähren, *AH* 20, 339–353.

Zusammenfassung

Die Burg Devín (Thebener Burg) – die neuesten Grabungsergebnisse auf der oberen Burg

Die Burg Devín war im 13. Jahrhundert ein bedeutender Grenzgebietsstandort. Die schriftlichen Erwähnungen über sie sind jedoch relativ bescheiden und hängen vor allem mit kriegerischen Auseinandersetzungen zusammen. Direkt wird Burg Devín erst in einer Nachricht aus dem Jahr 1233 erwähnt, als sie der österreichische Herzog Friedrich II., der Streitbare eroberte und die Fronsiedlung niederabbrannte (Sedlák 1978, 169). Im 13.–14. Jahrhundert befand sich die Burg im Besitz des jeweiligen Königs. Im 15. Jahrhundert wurde sie zum Erbbesitz des Adelsgeschlechtes der Herren von Gera. Ab dem Jahr 1460 wurde sie von den Grafen von St. Georgen und Bösing besessen. 1527 gelangte sie dann in die Hände der Báthorys und von 1635 bis 1932 gehörte sie den Pálffys (Plachá–Hlavicová 2003, 89, 91, 117, 135).

Mit der Erforschung der während ihrer Existenz mehrfach zerstörten und umgebauten oberen Burg wurde 1974 begonnen, und ihre gesamte Rekonstruktion hat mit Unterbrechungen bis 1992 gedauert. Im Jahr 2008 wurde in der Wehrmauer am Treppenaufgang zur oberen Burg ein senkrechter Riss entdeckt, der allmählich breiter wurde. Die Reparatur des gestörten Mauerwerks machte einhergehend mit einer Abtragung des beschädigten Teils der Wehrmauer auch eine archäologische Grabung auf der hinter diesen Mauern liegenden unteren sowie mittleren Terrasse der oberen Burg erforderlich (Abb. 3:A, B). Vor der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts wurde in dem Raum der unteren Terrasse zunächst eine Wehrmauer mit einer halbbogenförmigen, sekundär zugemauerten Öffnung errichtet, die als ursprünglicher Eingang zur oberen Burg diente (Abb. 2). Im Raum der Terrasse wurde, nachdem die Felsen abgehauen worden waren, ein einräumiger Anbau mit einer Größe von 4,5 × 6 m an die Wehrmauer angebaut (Abb. 3:2). Während der Existenz dieses vor Mitte des 14. Jahrhunderts errichteten Anbaus war der halbbogenförmige Eingang in der Wehrmauer die ganze Zeit funktionsfähig. Wahrscheinlich wurde er im Zusammenhang mit der Hussitenbewegung zugemauert, wodurch auf der unteren Terrasse ein geschlossener Raum entstand, der von der Wehrmauer, von dem einräumigen Anbau und dem steilen Felsengelände abgegrenzt wurde. Anschließend haben sich dort mehrere Kulturschichten gebildet, die vornehmlich Keramik aus dem 14.–15. Jahrhundert enthielten. Den verschlossenen Raum nutzte man zum Ausbau eines weiteren Interieurs, und so entstand nach Mitte des 15. Jahrhunderts ein doppelräumiger Anbau mit den Maßen von 15 × 5 m und einem Eingang an der nordwestlichen Wehrmauer, der später wieder zugemauert wurde (Abb. 3:3, 3a). Den Untergangshorizont des Anbaus stellen deutliche Zerstörungsschichten dar, die in das 16., spätestens in den Beginn des 17. Jahrhunderts datiert werden. Im Jahr 2010 wurde auf der sogenannten mittleren Terrasse der oberen Burg die Rekonstruktion mit der II. Etappe fortgesetzt (Abb. 3:B). Bei der Entfernung des rezenten Steinpflasters entdeckte man dort historisches Pflaster und Mauerwerk, sporadisch auch architektonische Elemente in sekundärer Lage sowie ursprüngliche Kulturschichten (Abb. 4). Das überraschendste Ergebnis der archäologischen Grabung von 2010 war die Freilegung der Reste eines mächtigen, gefluchteten, leicht runden Fundamentmauerwerks, das im Rahmen der älteren Grabungen nicht entdeckt worden war (Abb. 5). Die Innenflucht des direkt an den Felsen gebauten, ursprünglich über den Felsenboden (und die historischen Pflastersteine) herausragenden Objektes ist heute bereits zerstört. Die Rundung des Mauerwerks war unregelmäßig und bildete an der am nächsten an der Wehrmauer liegenden Stelle einen schrägen Knick, bzw. eine Schneide (Abb. 6). Auf der Krone der Fundamentmauer wurden dicht nebeneinander zwei runde, mit Mörtel ausgegossene Pfahlgruben entdeckt. Die Umgebung des Baus wurde nach seiner Errichtung mit Mörtel ausgegossen und mit gelbem Steinschutt geebnet. Das Objekt wurde noch vor dem 14. Jahrhundert gebaut. Im Hinblick auf den Charakter des Mauerwerks und auf seine Disposition kann davon ausgegangen werden, dass es sich um die Reste eines Schneidenturmes aus dem 13. Jahrhundert, bzw. spätestens aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts handelt. Der Turm ist bislang das älteste Objekt, das auf der mittleren Terrasse der oberen Burg – wenn nicht auf der oberen Burg überhaupt – freigelegt wurde. Die Außenmauer der mittleren Terrasse, die mit ihren Maßen von ca. 21 × 20 m den kleinen Kern der oberen Burg bildete, war bloß 40 cm von der Schneide des Turms entfernt. In der Mitte des Turms mit einem vermutlichen Außendurchmesser von 9,3 m befindet sich auch einer der Eingänge zu den in einer Felsenklippe liegenden Höhlenräumen. Der zweite Höhleneingang mündet außerhalb des Turmkörpers an der Südseite. Die Schneide des Turms war zum Hof der mittleren Burg hin ausgerichtet, in die Richtung also, aus welcher ein Angriff erwartet werden konnte. Von den übrigen Seiten war die obere Burg durch eine steile Felsenklippe sicher geschützt, die sich bis zum Zusammenfluss

der Flüsse Donau und March erstreckte. Aufgrund der überraschenden Ergebnisse der archäologischen Grabung nehmen wir an, dass die Burg Devín in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts, spätestens in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts, die Anlage eines Bergfrieds hatte. Er bestand aus einem zylinderförmigen Turm mit Schneide, der von einer Wehrmauer umgeben war. Die Architektur, deren Reste in den achtzig- bis neunziger Jahren des vorigen Jahrhunderts untersucht werden konnten, könnte man aufgrund ihrer Lage, die im Rahmen der oberen Burg am besten geschützt war, als einen Wohnbau (Palas?) ansehen. Der Turm hätte somit durch seine strategische Lage den in der Westecke der oberen Terrasse gelegenen „Palas“ und den kleinen, zwischen ihnen liegenden Hof ideal geschützt und so einen eventuellen, vom Hof der späteren mittleren Burg aus geführten Angriff direkt abgeschirmt.